

Yayın ilkeleri, izinler ve abonelik hakkında ayrıntılı bilgi:

E-mail: bilgi@uidergisi.com.tr

Web: www.uidergisi.com.tr

NATO'nun Evrimi ve Türkiye'nin Transatlantik Güvenliğe Katkıları

Serhat GÜVENÇ*

* Prof. Dr., Kadir Has Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler
Bölümü

Bu makaleye atf için: Güvenç, Serhat, “NATO’nun Evrimi ve Türkiye’nin Transatlantik Güvenliğe Katkıları”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 12, Sayı 45 (Bahar 2015), s. 101-119.

Bu makalenin tüm hakları Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği’ne aittir. Önceden yazılı izin alınmadan hiç bir iletişim, kopyalama ya da yayın sistemi kullanılarak yeniden yayımlanamaz, çoğaltılamaz, dağıtılamaz, satılamaz veya herhangi bir şekilde kamunun ücretli/ücretsiz kullanımına sunulamaz. Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

Aksi belirtilmediği sürece *Uluslararası İlişkiler*’de yayımlanan yazılarda belirtilen fikirler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.

NATO'nun Evrimi ve Türkiye'nin Transatlantik Güvenliğe Katkıları

Serhat GÜVENÇ

*Prof. Dr., Uluslararası İlişkiler Bölümü, İİSBF, Kadir Has Üniversitesi, İstanbul. E-posta: serhatg@khas.edu.tr.
Bu makale, yazarın İstanbul Bilgi yayımlarınca Mustafa Aydın editörlüğünde hazırlanan Güvenlik Serisi'nin dokuzuncu kitabı olan
NATO'da 60 Yıl: Türkiye'nin Transatlantik Güvenliğe Katkıları (İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, No. 446, Kasım 2013)
başlıklı kitap esas alınarak hazırlanmıştır.*

ÖZET

Türkiye NATO'ya 60 yıl aşkın bir süredir üyedir. Bu sürede güvenliğin hedefleri ve araçlarındaki değişime koşut olarak Türkiye'nin NATO'nun kolektif güvenlik sistemine katkısı da nitelik ve nicelik olarak değişim göstermiştir. Türkiye'nin katkıları bağlamında süreklilik gösteren iki unsur göze çarpmaktadır. Bunlardan birisi coğrafi konumudur. NATO'nun tehdit algılarının yoğunlaştığı bölgelere komşuluğu Türkiye ittifak açısından emlak değerini artırmaktadır. Bir diğer konu ise Türkiye'nin diğer müttefiklere oranla mukayeseli üstünlüğü sayılan, düşük maliyetle büyük bir orduyu silahaltında tutabilmesidir. Soğuk Savaş'ta Türkiye'nin ittifaka katkıları bu iki eksenle değerlendirilmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde, alan dışı kolektif güvenlik görevlerine talip olan NATO'nun evrilen gereksinimleri doğrultusunda Türkiye de katkısını dönüştürüp nicelikten niteliğe ağırlık verdi. Ancak NATO'nun Balistik Füze Savunma Sistemi örneğinde olduğu gibi yünümüzde Türkiye'nin ittifaka temel katkısı bir kez daha coğrafi konumunun bir fonksiyonu olarak gündeme gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: NATO, Transatlantik Güvenlik, Kolektif Savunma, Yük Paylaşımı, Türkiye'nin Savunması.

NATO's Evolution and Turkey's Contribution to the Transatlantic Security

ABSTRACT

Turkey has been member of NATO for more than six decades. Turkey's contributions to NATO's collective defense have evolved in quantity and quality in step with changes in the ends and means of security. In terms of its contributions to the alliance, two elements of continued stand out. The first one is Turkey's location. Its proximity to zones of risks and threats in NATO's assessments has turned Turkey into an asset. The other element is Turkey's ability to raise and maintain a large army at a relatively low cost. This has been considered Turkey's "competitive edge" in NATO. Its real estate value and its large army constituted the two main pillars of Turkey's contribution to NATO during the Cold War. Turkey has shifted its emphasis away from quantity to quality to meet NATO's evolving requirements for post-Cold War out-of-area collective security missions. Nevertheless, Turkey's real estate value has come a full circle for the alliance with Ankara's decision to host an radar site as part of NATO's Anti-Ballistic Missile Defense System.

Keywords: NATO, Transatlantic Security, Collective Defense, Burden Sharing, Turkish Defense.

Giriş

Güncel tartışmalarda NATO'nun Türkiye'nin güvenliğine katkısı giderek daha fazla sorgulanmaktadır. Türkiye'yi merkeze koyan bu katkı tartışmaları, ülkenin hem ittifak içerisinde hem de dünyada değişen konumunun bir yansıması ve son dönemde kazandığı özgüvenin bir sonucudur. Ancak bu çalışmada sadece güncel odaklanılmayıp Türkiye'nin Transatlantik güvenlik topluluğuna katkıları ittifakın tarihsel evrimi çerçevesinde ele alınacaktır.

Türkiye'nin NATO üyeliğinin daha ilk yıldönümünde İngiliz *The Times* gazetesinin, "Türkiye'nin NATO'ya katkısını konu etmesi bu konuda ilginç ipuçları sunmaktadır. *The Times*'a göre Deniz harekâtı bakımından ele alındığında küçük bir donanmaya sahip olmasına rağmen, Türkiye'nin stratejik öneme sahip Boğazlar üzerindeki denetimi değerini artırmaktadır. Kara harekâtı açısından katkı potansiyeli daha yüksektir. Türkiye kalabalık bir orduya sahiptir. Bu ordunun %95'i NATO'ya tahsis edilmiştir. Jet uçakları ile donatılmış hava kuvvetinin asli görevi kara harekâtını desteklemektir. Olası bir savaşta Türkiye'nin hava harekâtına asıl katkısı müttefik hava kuvvetlerinin kullanıma tahsis edeceği hava üsleridir.¹ Özetle Türkiye'nin NATO'ya katkısını coğrafi konumuna bağlı, "emlak değeri" (*real estate value*) üzerinden tanımlamıştı.²

Güvenliğe katkı ölçüye vurmak kolay değildir. Bu tür bir hesaplamayı ABD-Türkiye ilişkileri bağlamında Soğuk Savaş'ın son dönemi için yapmaya girişen Saadet Değer, nesnel bir tablo çıkarmanın zorluklarına işaret etmiştir.³ Bu çalışmada ise "katkı" kavramı, NATO'nun zamana, mekâna ve bağlama göre değişen öncelikleri, stratejik konseptleri, tehdit algılamaları, görev ve işlevleri ile coğrafi ilgi ve harekât alanları üzerinden tanımlanacaktır. Çalışma zamandizinsel kurgulanmıştır. Burada amaç tarihsel betimlemelere ağırlık vermek değil, zamanla evrilen stratejilerin, hedeflerin ve önceliklerin ışığında Türkiye'nin Transatlantik güvenliğe katkısını tartışmaktır. Bu arada Atlantik'in iki yakası olduğu ve zamanla Atlantikçi (*Atlanticist*) ve Avrupalı (*European*) ayrışmasının ortaya çıktığını da göz önünde bulundurmak gerekir. Türkiye geleneksel olarak Atlantikçi kanadına mensup sayılır. Bu ayrışmanın keskinleştiği dönemlerde Transatlantik güvenlikten ne kast edildiği de ayrışmanın hangi yanında bulunduğuyla bağlı olarak farklılaşır. Doğal olarak bu tür evrelerde Türkiye'nin katkısı ya da yükü Atlantikçi-Avrupalı ayrışma çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Bağlı olarak zaman içinde değişen ve evrilen güvenlik kavramı da üyelerden beklenen katkıların nitelik ve niceliğini etkilemiştir. Soğuk Savaş süresince güvenlik savunma ve caydırıcılık odaklı olmuştur. Soğuk Savaş'ın bitişiyle birlikte güvenliğin tanımı ve kapsamı genişleyince askeri gücün dışında yeni ve farklı yöntem ve araçlara gereksinim doğurmuştur. Sert güvenlik (*hard security*) ve yumuşak güvenlik (*soft security*) ayrımı sonucu, gücün kendisi de sert güç (*hard power*) ve yumuşak güç (*soft power*) ayrımına tabi tutulmuştur.

Kalabalık Ordular: 1947-1959

Soğuk Savaş'ın erken döneminde askeri güç denince nicelik, yani büyüklük öne çıkardı. Herhangi bir üyenin ittifaka katkısı asker sayısı, muharip uçak, tank ve top, gemi adedi gibi görece somut ölçüt-

1 "Turkey's Contribution to NATO: Modernization of Forces," *The Times*, 7 Nisan 1953.

2 Alan Makovsky, "Turkey", R. S. Chase, E. Hill ve P. Kennedy (der.), *The Pivotal States: A New Framework for US Policy in the Developing World*, New York, W. W. Norton & Company, 1999, s.30.

3 Saadet Değer, "The Economic Costs and Benefits of US-Turkish Military Relations", Jane M. O. Sharp (der.), *Europe after an American Withdrawal: Economic and Military Issues*, Oxford, Oxford University Press, 1990, s.271.

lerle değerlendirilebilirdi. Bu çerçevede Türkiye'nin üyeliğinin ilk yıllarında NATO'ya temel katkısı kalabalık ordusuydu. Bir diğeri ise Türkiye'nin coğrafi konumuyla ilgilidir. Savaş sonrası dönemde Avrupa'nın askeri açıdan zayıflığını ve ABD ordusunun hızla terhis edildiğini göz önüne alan Amerikan kurmayları Türkiye'nin olası bir savaşta üstlenebileceği sorumluluklara kafa yormaya başlamıştı. Aynı dönemde Sovyetler askerlerini terhis etmeyerek ordusunu büyük ölçüde muhafaza etmişti. ABD, karada ortaya çıkan kuvvet dengesizliğini B-29 gibi uzun menzilli stratejik bombardıman uçaklarıyla kapatmayı hesaplıyordu. Atom bombası taşıyan stratejik bombardıman uçakları en değerli silahlardı. Bunların Sovyetler Birliği'nin derinliklerindeki stratejik hedefleri vurabilmeleri için bu ülkeye yakın hava üsleri gerekliydi. Türkiye tam da bu sıralarda kalabalık ordusu ve Sovyetlere coğrafi yakınlığı nedeniyle hem kara gücü zaafiyetini telafi hem de stratejik hava harekâtını destekleyecek üslere ev sahipliği yapma potansiyeli nedeniyle ABD'li kurmaylarının ilgisini çekmişti.⁴

Böylece Türkiye'nin Transatlantik güvenliğe olası katkısı ilk başlarda coğrafi konumu ve kalabalık ordusu üzerinden kavramsallaştırılmış oldu. Bölgeye ilgileri hala devam eden İngilizlerin Temmuz 1948'de hazırladıkları *Sandown* isimli plan, Orta Doğu'ya yönelik bir Sovyet saldırısına karşı en iyi savunma hattının Toros ve Zağros dağlarına isnat edilecek, "Dış Halka" (*Outer Ring*) adı verilen bir hat olacağını varsayıyordu.⁵ Orta Doğu ve dolayısıyla Türkiye'yi Toros'lara istinaden savunma düşüncesi daha sonra Amerikan planlarında da aynen yer alacaktı. Toros'ların güneyi bir başka açıdan da ABD askeri planlamacılarına cazip geliyordu. Hem savunması görece kolay bir bölgeydi hem de ABD stratejik bombardıman uçaklarının üslenmesi için uygun bir mesafedeydi. 1949'da Adana-İskenderun bölgesine hava üssü kurmak ilk kez gündeme geldi. Aynı yıl Sovyetlerin ilk başarılı atom bombası denemesini gerçekleştirmesi bu tür üslere gereksinimi artırdığı için Türkiye'nin emlak değeri de yükselmiş oldu.⁶

Türkiye ise emlak değerinin bedelini NATO üyeliği olarak tespit etmişti. Başlangıçta Amerikalılar Türkiye'yi savunmaya ilişkin açık taahhütlere girmeden, coğrafi konumundan yararlanabileceklerini düşünmüştü. Fakat 1949'da kurulan NATO'ya girme çabaları sonuçsuz kaldıkça, Ankara'dan ABD yardımlarının yapılan fedakârlıklarla orantılı olmadığı yorumları duyuldu.⁷ Truman Doktrini ile başlayan askeri yardımların ve yatırımların boşa gidebileceği kaygısının da etkisiyle Washington Türkiye'nin NATO üyeliğine onay verdi.⁸

Bu dönemde ittifakın dış dokunur bir askeri kuvveti bulunmuyordu.⁹ 1949'da Batı Avrupalıların topu topu 10 tümeni vardı. Bunlara 32 bağımsız tugay da eklendiğine ortaya 22 tümenlik bir kara gücü çıkıyordu.¹⁰ Aynı dönemde Türk ordusu 30 gün içerisinde 13 piyade, üç dağ ve iki süvari tümeni ile altı zırhlı tugayı seferber edebilecek durumdaydı. Bu da toplam 22 tümenlik bu kuvvete denk dü-

4 Melvyn P. Leffler, "Strategy, Diplomacy, and the Cold War: the United States, Turkey and NATO, 1945-1952," *Journal of American History*, Cilt 71, No.4, Mart 1985, s.814-815.

5 Mihael J. Cohen, "From 'Cold' to 'Hot' War: Allied Strategic and Military Interests in the Middle East after the Second World War," *Middle Eastern Studies*, Cilt 43, No.5, Eylül 2007, s.735-740.

6 Bkz. Selin M. Bölme, "Soğuk Savaş'ta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler: Süreklilik ve Değişim," *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 9, No.34, Yaz 2012, s.56-57.

7 Nur Bilge Criss, "U.S. Forces in Turkey," Simon W. Duke ve Wolfgang Krieger (der.), *U.S. Military Forces in Europe: The Early Years*, Boulder, Westview Press 1992, s. 343.

8 Leffler, "Strategy, Diplomacy", s. 808.

9 Norman Friedman, *Fifty Year War: Conflict and Strategy in the Cold War*, Londra: Chatham Publishing, 2000, s. 82.

10 Friedman, *Fifty Year War*, s. 138.

şüyordu.¹¹ Kâğıt üzerinde kalsa bile bu kadar tümene sahip olmak Türkiye’yi diğer müttefiklerinden başlangıçta ayırıyordu.¹² Türkiye insan gücüne dayalı, “emek yoğun” bir katkı sağlayabilirdi. Amerikalı askeri yetkililer Türkiye’ye yapılan yardımı Türk askerini eğitmenin ve donatmanın çok ucuz oluşuyla gerekçelendiriyorlardı. Kısacası Türkiye’nin ittifak içerisindeki mukayeseli üstünlüğü, coğrafi konumu ve askerlerinin düşük maliyetiydi. ABD askeri yardımının ilk yıllarında yapılan hesaplara göre bir Türk askerinin yıllık maliyeti 500 ABD dolarıydı ki bu bir Amerikan askerinin yıllık maliyetinin yalnızca 1/10’na karşılık geliyordu.¹³ Öte yandan kara harekâtına destek olması öngörülen görece büyük bir taktik hava gücünün oluşturulması ve çok sayıda pilot yetiştirilmesi de aynı mantığın uzantısıydı. Türkiye’nin NATO üyeliğinin ilk yıllarında pilot talebi başka hiç bir dönemde olmadığı kadar yüksek sayılara çıkmıştır.¹⁴

Avrupalı müttefiklere göre büyük kuvvetlere sahip olmasına rağmen, Amerikan stratejisinde bir savaş durumunda Türkiye topraklarının muhafazası hedeflenmiyordu. Boğazların bile savunulması öngörülüyordu. Sovyetlerin bu su geçiş yolunu denetlemesini engellemeye (*denial*) odaklanılmıştı. Nihai hedef Boğazların Türk denetiminde kalması, Sovyetlerin eline geçmesini engellemekti. İngilizler gibi, Amerikalılar da Türkiye’nin savunması için birliklerin 180 gün sürecek oyalama muharebelerinden sonra Toros Dağlarının güneyindeki İskenderun cebine çekilerek müttefiklerin yardımını beklemesini öngörüordu.¹⁵

Batı Avrupa cephesinde de benzer bir anlayış hakimdi. Eldeki kuvvetlerle bir Sovyet saldırısının bertaraf edilemeyeceği saptamasından hareketle NATO’nun bu cepheye ilişkin kısa vadeli savunma planları, çöküşü ve Dunkirk benzeri bir bozgunun yaşanmasını engellemeye dönük tasarlanmıştır. Ancak bu sayede NATO kuvvetlerinin Sovyet saldırısı karşısında düzenli biçimde geri çekilmesi mümkün olabilecekti. Müttefikler en iyi olasılıkla Pirene Dağları’nda tutunabilecekti. Sonuçta ortaya bir işbölümü çıkmıştı. Buna göre stratejik hava hareketinin sorumluluğunu büyük ölçüde ABD’ye bırakılıyordu. Açık denizlerin savunma sorumluluğunu İngiltere ile ABD paylaşıyordu. Diğer NATO donanmaları kıyı ve liman savunma görevi yapacaktı. Bu üyelerin kara hareketinin ve kara harekâtına verilecek taktik hava desteğinin asıl yükünü taşımaları da öngörülmüştü.¹⁶ 1949 yılında hazırlanan bu plan, Türkiye’nin NATO üyeliğinin ilk yıllarında hala yürürlükteydi. Dolayısıyla Türkiye’nin Transatlantik güvenliğe katkısı da bu iş bölümü çerçevesinde biçimlenmişti. 1957 yılı değerlendirmesinde Türkiye’nin katkısı, kaybindan doğacak güvensizlik ya da tehdit artışı olarak ölçülüyordu.¹⁷

Türkiye’nin Transatlantik güvenliğin Avrupa ile doğrudan ilintili olmayan boyutunda, yani ABD’nin alan dışı stratejik çıkarlarına da katkına değinmek gerekir. Orta Doğu’nun Türkiye’ye komşu bölgelerinde ABD, İngiltere ve bir ölçüde Fransa dışındaki NATO müttefiklerinin çıkarları söz konusu

11 National Archives and Records Administration (NARA), NND 873001 RG330/17/54, 092.561.2, Turkey, 2 October 1953.

12 Türkiye’deki Amerikan Askeri Yardım Heyeti’ne göre (*Joint American Mission for Military Aid to Turkey: JAMMAT*, daha sonra *Joint United States Mission for Military Aid to Turkey: JUSMMAT*) Türk birlikleri Amerikan muadillerinin yalnız üçte biri kuvvetindeydi. NARA, NND 816034 RG330/03/20, *Report on the Effectiveness of Forces as of 31 December 1953: Turkey*.

13 NARA NND 853009 RG 330/18/78, 091T.37.220.686 *Turkey 1951*.

14 Hulusi Kaymaklı, *Havacılık Tarihinde Türkler*, Cilt 4, Ankara: Hv. K.K.. Gen. Sek. Tarihçe Şubesi Yayını, [2004], s. 184.

15 Serhat Güvenç, “ABD Askeri Yardımı ve Türk Ordusunun Dönüşümü, 1947-1960,” Evren Balta Paker ve İsmet Akça (der.), *Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010 içinde, s. 277.

16 Lawrence A. Kaplan, *A Community of Interests: NATO and the Military Assistance Program, 1948-1952*, Washington, DC., Office of the Secretary of Defense, Historical Office, 1980, s. 69-85.

17 National Security Council, *U.S. Policy on Turkey*, NSC 5510/1, 28 Şubat 1955. *Digital National Security Archive*.

değildi. İngiltere'nin büyük umut bağladığı MEDO (*Middle East Defense Organization*: Orta Doğu Savunma İttifakı) ya da Akdeniz Paketi gibi tasarıları suya düşünce, Türkiye'nin NATO üyeliği kolaylaştı. Fakat Türkiye'den Orta Doğu'da beklentiler devam ediyordu. Bu beklentilere uygun olarak ilk aşamada 1955'de Bağdat Paketi imzalandı. Irak, İran, İngiltere ve Türkiye'nin üye olduğu bu pakt NATO ve SEATO (*Southeast Asia Treaty Organization*) örneklerinde olduğu gibi "hür dünya" ittifaklar zincirinin bir parçasıydı. Türkiye bu zincirin Transatlantik ve Orta Doğu ayaklarını birleştiren halka konumundaydı. Fakat 1958'de Irak'ta gerçekleşen askeri darbe sonrasında, Bağdat Paketi'nin müşterek askeri karargahı önce Ankara'ya taşındı; Irak'ın çekilmesinin ardından 1959'de, yerine Bağdat Paketi'nin diğer üyelerinin katılımıyla CENTO (*Central Treaty Organization*) aldı.¹⁸

Nükleer Bombalar ve Dinleme Tesisleri, 1959-1967

Nükleer silahlar 1950'lerin ortalarından itibaren NATO'nun gündemine girmişti. Sovyetlerin ilk başarılı atom bombası denemesi, bu silahların görünür bir gelecek için ABD tekelinde kalacağı varsayımı çökertmişti. Sovyetlerin nükleer kapasitesini ve niyetlerini kıymetlendirme çabaları çerçevesinde Türkiye'nin Transatlantik güvenlik topluluğu için emlak değeri bir parça daha yükseldi. Sovyetler Birliği'ne komşuluğu bu ülkenin nükleer kapasitesinin izlemesini kolaylaştırıyor ve olsası bir nükleer saldırıda reaksiyon süresini kısaltıyordu. Bu gereksinimlerden ilki güçlü izleme ve erken ihbar radarlarıyla, ikincisi ise nükleer silahlarla karşılanabiliyordu.¹⁹

ABD'nin atomik/nükleer güç tekelini bitmiş olmakla beraber ABD ve dolayısıyla NATO stratejisi kitlesel karşılık (*massive retaliation*) ilkesine dayanmaya devam etmekteydi. Bir Sovyet konvansiyonel ya da nükleer saldırısı, kapsam ve ölçeğine bakılmaksızın ABD ve NATO'nun elindeki tüm nükleer yeteneklerle karşılık görecekti. 1950'lerin sonlarına doğru ABD, NATO'nun nükleer bir ittifaka dönüşmesini önerdi. Öneride üye ülkelerin ABD kontrolündeki nükleer başlıklara ev sahipliği yapmaları ve bunları hedefe ulaştıracak çift yetenekli (*dual capable*) silahları edinmeleri öngörülmüştü. Çifte anahtar (*dual key*) olarak adlandırılan bir denetim sistemi ile bu silahlar yeri ve zamanı geldiğinde ortak siyasi kararlarla kullanılacaktı. Nükleer silahlara ev sahipliği yapmak 1970'li yıllara dek NATO savunmasına katkının öne çıkan ölçüsü oldu. Bu dönemde NATO'nun hedefi artık topyekün savunmadan giderek caydırıcılığa kaymıştı. Aynı dönemde Türkiye, nükleer silahlara ev sahipliği yapmaya gönüllü NATO üyeler arasındaydı.²⁰

1950'lerin ikinci yarısında Türkiye topraklarında çok sayıda ABD üs ve tesislerinin yapımı tamamlanmıştı. Bunların İncirlik Üssü gibi bir bölümü bir savaş durumunda hava hareketine destek olmak üzere yapılmışken, yüklüce bir bölümü ise Sovyet askeri ve özellikle de nükleer faaliyetlerini izlemek ve bunlarla ilgili istihbarat toplamak için kurulmuş dinleme tesisleriydi. Sayıları 16'ya ulaşmıştı.²¹ Soğuk Savaş süresince Sovyetler Birliği'ne ilişkin istihbaratın % 20 ila 25'lik bölümü Türkiye'deki tesislerinden elde ediliyordu.²² Türkiye'nin ittifaka en somut katkısını da bu oluşturuyordu.

18 Bu konuda bkz. Michael J. Cohen, *Strategy and Politics in the Middle East, 1954-1960: Defending the Northern Tier*, Londra: Frank Cass, 2005, s. 198-214

19 Nur Bilge Criss, "Türkiye-NATO İttifakının Tarihsel Boyutu," *Uluslararası İlişkiler* 9(34), Yaz 2012, s. 19.

20 Bkz. Selin M. Bölme, *İncirlik Üssü: ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012..

21 Bruce R. Kuniholm, "Turkey and NATO: Past, Present and Future," *Orbis* 27(2), Yaz 1983, s. 423.

22 Robert S. Norris, William Arkin ve William Burr, "Where They were," *Bulletin of the Atomic Scientists*, Kasım/Aralık 1999, s. 26-35.

Aralık 1957’de NATO resmen bir nükleer ittifaka dönüştü. Türkiye ise Şubat 1959’dan itibaren nükleer silahlara ev sahipliği yapmaya başladı. İlk nükleer bombalar dönemin yüksek performanslı savaş uçakları *F-100D/F Super Sabre* ile donatılan nükleer darbe (*nuclear strike*) filolarına verildi. Başlangıçta bu göreve tahsis edilen iki filo Eskişehir ve Malatya’da konuşlandırıldı. Bu filoları sırasıyla Mayıs 1959’da *Honest John* roketleri, Haziran 1961’de orta menzilli *Jüpiter* füzeleri ve Haziran 1965’de 203 mm’lik obüsler izledi.²³

Bunlar arasında en çok ilgi çeken ara menzilli *Jüpiter* füzeleriydi. ABD’nin NATO müttefiklerine önerdiği bu füzelere İtalya ve Türkiye dışında talip çıkmamıştı.²⁴ Çiğli’ye konuşlandırılması önerilen bir batarya *Jüpiter* füzesi, Sovyetler Birliği’ndeki hedefleri vurmak için reaksiyon süresi avantajı sağlıyordu. Ancak füzelerin Türkiye’nin savunmasına katkısı tartışmalıydı. Üstüne üstlük Türkiye Sovyetler Birliği’nin öncelikli nükleer hedeflerinden biri olmuştu.²⁵ Tüm bunlara rağmen, dönemin Türk siyasi ve askeri yetkililerinin *Jüpiter* füzelerine ev sahipliği yapmaya istekli oluşu, Türkiye’nin ittifak içindeki konumu ve statüsünü yükseltme beklentisiyle açıklanabilir.²⁶ Ekim 1962’de patlak veren Küba Füze Krizi sırasında iki süper güç eşğine geldikleri nükleer savaştan çıkış yolu ararken, Çiğli’deki *Jüpiter* füzeleri pazarlığa dahil olmuştur. ABD yönetimi Küba’ya yerleştirilecek Sovyet füzelerinin çekilmesi karşılığında Türkiye’deki *Jüpiter*’leri sökmeyi Ankara’ya danışmaksızın kabul etmiştir.²⁷ Bu pazarlık sayesinde nükleer bir savaş engellenebilmiştir.

Esnek Karşılık ve Artan Maliyetler: 1963-1974

1962 Küba Füze Krizini izleyen dönem, yumuşama (*detente*) ve NATO’nun konvansiyonel silahlar ile taktik nükleer silahları öncelikleyen esnek karşılık (*flexible response*) stratejisinin geliştirilmesine yol açmıştır.²⁸ Bu strateji dönüşümü ekonomik olarak Türkiye’yi giderek zorlamıştır. ABD’nin yardımları askeri malzemedeki ekonomik desteğe ve hibeden kredili satışlara çevirmesi Türkiye’nin yeni stratejinin gerektirdiği gelişmiş ve pahalı silahlara erişimini haliyle güçleştirmiştir.

Yumuşama evresinde nükleer savaş riskini azaltılmaya uğraşılırken, ABD ve NATO da nükleer silah kullanma eşğini yükseltmek için hareket alanı (*theater*) ve taktik nükleer silahları modernize etmeye başladı. Aşamalı tırmandırma stratejisi kapsamında, bir Sovyet saldırganlığı konvansiyonel kuvvetlerle durdurulmadığı takdirde, önce bu tür nükleer silahlara başvurulacaktı. Böylece nükleer eşğin saldırının şiddetiyle orantılı nükleer güç kullanma niyetiyle geçileceği karşı tarafa verilmiş olacaktı. Esnek Karşılık stratejisine geçişin, Türkiye gibi savunması büyük ölçüde demode silah sistemlerine dayanan bir NATO üyesinin güvensizliğini artıran bir yönü vardı. Türkiye’nin konvansiyonel bir Sovyet saldırısına tek başına karşı koyma imkanı zayıftı.²⁹ Yeni stratejiyle birlikte savunma masraflarının

23 Philip Nash, *The Other Missiles of October: Eisenhower, Kennedy, and the Jupiters, 1957-1963*, Chapel Hill, University of North Carolina Press, 1997, s. 74.

24 Bkz. Nur Bilge Criss, “Strategic Nuclear Missiles in Turkey: The Jupiter Affair, 1959-1963”, *Journal of Strategic Studies* 20(3), 1997, s. 97-122

25 “Completion and Announcement of IRBM Agreement with Turkey during Khrushchev Visit,” 16 Eylül 1959, *Digital National Security Archives*.

26 Max Frankel, *High Noon in the Cold War: Kennedy, Khrushchev, and the Cuban Missile Crisis*, New York, Ballantine Books, 2005.

27 Francis J. Gavin, “The Myth of Flexible Response: The United States Strategy in Europe during the 1960s,” *International History Review* 23(4), Aralık 2001, s. 847-875.

28 Değer, “The Economic Costs”, s. 245.

29 Değer, “The Economic Costs”, s. 249.

artmaya başlaması ve ABD'nin müttefiklerinden yükün olabildiğince büyük bölümünü kendi imkanlarıyla taşımalarını talep etmesi katkının ölçütünü de değiştirmiştir. Batı Avrupa ekonomilerinin göz kamaştırıcı performans sergiledikleri bu evrede, NATO'nun bir çok üyesi ihtiyaç duydukları silahları kendi bütçe kaynaklarıyla temin edebilir duruma gelmişti. Portekiz, Yunanistan ve Türkiye bu eğilime istisna oluşturan üyelerdi. Bu yüzden 1960'lı yıllarda bu üyelerinin ittifaka pek de katkı yapmadan, nimetlerinden yararlanabildikleri ileri sürülmüştür. *Free ride* olarak adlandırılan bu davranış biçimi, katkıyı nispi değil mutlak ekonomik ölçütlere indirgemenin sonucudur.³⁰

Türkiye'nin bu dönem ittifaka katkısını sınırlayan bir diğer etmen Kıbrıs sorunudur. Kıbrıs sorunu, *Jüpiter* füzelerinin ABD tarafından tek taraflı olarak çekilmesi nedeniyle dahi sorgulanmamış olan Türkiye-ABD ilişkilerinin ve NATO üyeliğinin sorgulanmasına yol açmıştır. Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale edebileceğini Washington'a duyurmasının ardından gelen sert uyarı bu süreci tetiklemiştir. Başkan Johnson'ın ünlü mektubu bir anlamda Pandora'nın kutusunu açarak ittifak güvencelerinin inandırılığını zayıflatmıştır.³¹ Kamuoyunda yükselen ABD ve NATO karşıtlığı, Türkiye'deki ABD/NATO üslerini iyiden iyiye hassas hale getirmiştir. 1969'de imzalanan Savunma İşbirliği Anlaşması (SİA) ile Türkiye'deki üslerin statüsü tek bir anlaşmayla yeniden düzenlenmiştir. Ankara, artık üslerin Türk makamlarının bilgisi dışında kullanılması için yeni önlemleri yürürlüğe koymuştur. Bu kapsamda örneğin Türk-Sovyet ilişkilerini zora sokan, U-2 casus uçakların İncirlik'ten uçmalarına da izin verilmiştir. Özetle Kıbrıs sorunu nedeniyle ittifakın, özellikle de ABD'nin Türkiye'nin emlak değerinden yararlanma olanağı geçmiş döneme göre bir hayli sınırlandırılmıştır.³²

Soğuk Savaş'ın ilk kez bu aşamasında Türkiye kısıtlı ulusal bütçe kaynaklarıyla savunma imkanlarını geliştirmeye yönelmiştir. NATO'nun esnek karşılık stratejisine geçişi bunun bir gerekçesidir. Ancak ondan daha da önemlisi 1964'den itibaren Kıbrıs sorununun günün birinde Türkiye'nin askeri güç kullanmasını gerektirebilecek oluşudur. Kıbrıs sorunu, Türkiye'nin Transatlantik güvenliğe katkısını iki bakımdan sınırlamıştır. Bunlardan birincisi Yunanistan'ın da soruna taraf olması nedeniyle, iki ittifak üyesi arasındaki bölgesel rekabetin NATO'nun işleyişine genel etkisidir. Bir diğer etki ise, Türkiye'nin Kıbrıs'ta ortaya çıkabilecek krizleri göz önüne alarak askeri gücünün bir bölümünü ulusal önceliklere tahsis etmesidir.³³

Yumuşama evresinde savunma politikasına güçlü bir ulusal boyut kazandırma konusunda hiçbir NATO üyesi Fransa ile boy ölçüşemezdi. Cumhurbaşkanı De Gaulle, işi 1966'da Fransa'yı NATO'un askeri yapısından çekecek denli ileri götürmüştü.³⁴ Fransa'nın çekilmesi NATO'nun geri kalan üyelerinin sorumluluklarını da artmıştı. Ayrıca mevcudiyetinin ikinci on yılında ittifak geçmişe oranla daha az bütünlük gösterir hale gelmişti. Yeni bir stratejik anlayışla birlikte katkı ölçütlerinin farklılaştığı Türkiye'ye ilişkin değerlendirmelerden de anlaşılmalıdır. Öyle ki 1960'ların başı ile sonu arasında yapılan değerlendirmelerde çok farklı sonuçlara varılmıştır. Örneğin 27 Mayıs 1960 darbesini izleyen dönemde yapılan bir değerlendirmeye göre, "Türkiye'nin savunma gayretleri NATO ve hür dünyanın kolektif güvenliği açısından elzemdir. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin gücündeki herhangi bir indirim 'Hür Dünya'nın kolektif askeri etkinliği ile savunma yeteneğinde genel bir bozulma meydana

30 Süha Bölükbaşı, "The Johnson Letter Revisited," *Middle Eastern Studies* 29(3), Temmuz 1993, s. 505-525.

31 Bölme, "Soğuk Savaş'ta NATO-ABD-Türkiye", s. 63-64.

32 Cemal Tural, *Kara Orduları ve Hedefleri*, Ankara, KKK Basımevi, 1964, s. 12.

33 A. W. DePorte, *Europe between Superpowers: The Enduring Balance*, ikinci basım, New Haven, Yale University Press, 1986, s. 229-243.

34 National Security Council, *U.S. Policy toward Turkey*, NSC 6015/1, 5 Ekim 1960, *Digital National Security Archive*.

getirecektir” denirken,³⁵ Fransa’nın NATO’nun askeri kanadından ayrılması sonrası 1969 başında yapılan bir başka değerlendirmede ise Türkiye’nin ittifak savunmasına katkısına ilişkin oldukça kötümser ifadeler kullanılmıştı.³⁶

Ambargo Yılları, 1974-1980

Esnek karşılık stratejisine geçişle birlikte ülkenin kendi imkanlarının çok ötesinde bir savunma külfeti üstlendiği ve ekonomik kalkınmasının sekteye uğradığı görüşü de Türkiye’de giderek daha yüksek sese dile getirilmeye başlandı. Öte yandan uluslararası yumuşama ortamını Sovyetler Birliği ile ekonomik ilişkilerini geliştirmek için de kullanmıştır. Ancak 1970’lerin ilk yarısında dünya ekonomisinde oluşan kırılganlıklara bir de 1973 Petrol Krizi eklenince Türkiye’nin gelişmiş silahlara harcayabileceği bütçe kaynağı kalmamıştır.

Üstüne üstlük Türkiye’nin 1974’de gerçekleştirdiği Kıbrıs müdahalesi bütçesinin %20’sine mal olmuştur.³⁷ Buna 1975’de ABD’nin koyduğu silah ambargosu da eklenince Türkiye’nin savunma yetenekleri ciddi biçimde törpülemiştir.³⁸ Silah ambargosuna karşılık Türk hükümeti, İncirlik dışındaki tüm tesislerin faaliyetini askıya almıştır. İzleyen on yıl ABD ve NATO’nun Türkiye’nin emlak değerinden eskisine göre çok daha az yararlanabildiği bir dönem olmuştur. Sadece istihbarat ve dinleme imkanları bakımından değil, nükleer caydırıcılık açısından da Türkiye’nin Transatlantik güvenliğe bir katkısı kalmamıştır. Zira daha Kıbrıs Barış Harekati başlar başlamaz ABD Türkiye’deki nükleer silahları depolara kaldırtmıştır.³⁹ Türk tarafı da nu silahların dönüşüne uzunca bir süre onay vermemiştir.⁴⁰

Bu dönemde Türkiye ve müttefikleri arasındaki askeri yetenekler makası ciddi biçimde açılmıştır. Türkiye elindeki demode silah sistemleri ile NATO’nun konvansiyonel stratejisine de katkı verecek durumdan çıkmıştır.⁴¹ Ambargo 1978’de kaldırıldıysa da, Türkiye’deki üslerin yeniden faaliyete geçmesi ve nükleer silahların göreve dönüşü ABD ile yeni bir Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması (SEİA) imzalanana dek gerçekleşmemiştir. Nihayet Mart 1980’de anlaşma sağlanabilmiş, ancak nükleer silahların göreve dönüşüne 12 Eylül 1980 darbesi sonrasında askeri yönetim tarafından yeşil ışık yakılmıştır.

Yeni Soğuk Savaş: Daha Fazla Nükleer Silah

1980’lerde bölgesel ve küresel gelişmeler Türkiye’nin Transatlantik güvenlik açısından taşıdığı ağırlığı artırdı. Bu gelişmelerden ilki, Washington Körfez stratejisinin köşe taşlarından İran’da Şah rejiminin 1979’da yıkılmasıdır. Yeni rejim bu ülkedeki ABD dinleme ve erken uyarı tesislerini kapatmıştır. Aynı yıl Sovyetler Birliği’nin Afganistan’ı işgali gerilimini körükleyen bir diğer gelişmeydi. Böylece Doğu-Batı ilişkilerinde yeni bir rekabet ve silahlanma dönemine girildi. ABD, 1980’deki Carter Doktrini ile

35 Response to National Security Study Memorandum #9 “Review of the International Situation as of 20 January 1969” (00323), *Digital National Security Archive*.

36 Faruk Şen, *Ege’nin İki Yakasında Ekonomi*, Ayşe Oya (çev.), Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1987, s. 14.

37 Bkz. NSSM 227, 16 Ağustos 1975, *Digital National Security Archive*.

38 Nur Batur, “4 Filodan Nükleer Silahları Söktük, *Milliyet*, 10 Mart 1990.

39 “Türkiye’nin Nükleer Silah Korkusu – Güvensizliği,” *Milliyet Haftaya Bakış*, (6), 23-30 Kasım 1986, s. 12.

40 Sezai Orkunt, *Türkiye-ABD Askeri İlişkileri*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1978, s. 116.

41 Norman Friedman, *The Fifty Year War*, s. 438.

herhangi bir dış gücün Basra Körfezi'ni hakimiyet girişiminin ABD'nin yaşamsal çıkarlarına yönelik tehdit kabul edileceğini ve gerekirse askeri güçle yanıtlanacağını ilan etti.⁴²

NATO için bu bölge hala alan dışı sayılmaktaydı. ABD ise bu yeni coğrafi önceliğe uygun askeri teşkilatlanmaya giderek karargahı Florida'da bulunan bir Merkezi Komutanlık (*Central Command*) kurdu. Bu karargah, Orta Doğu'ya askeri müdahade kullanılacak Çevik Kuvvete (*Rapid Deployment Force*) komuta edecekti. ABD'nin Orta Doğu'ya müdahil olma hevesi Avrupalı müttefiklerce paylaşılmıyordu. Bölgeye yakınlığı esas olarak Türkiye'yi zor durumda bırakıyordu.⁴³ Bu aşamada Transatlantik güvenlik topluluğu içinde bir Atlantikçi ve Avrupalı ayırışmasından söz etmek mümkün değilse de, NATO'nun alan dışına çıkma ihtimali Avrupalı üyeleri kaygılandırıyor.⁴⁴ Bu nedenle Ankara ve Washington arasındaki müzakereler ABD'nin alan dışı görevler için Türkiye'deki üs ve tesislerden yararlanma beklentisinin gölgesinde yürütüldü. Ankara ABD taleplerini mutlaka NATO yükümlülükleri çerçevesine oturtmaya uğraşıyordu.⁴⁵ Orta Doğu'nun ABD için stratejik önceliğe dönüşmesi, Avrupalı NATO üyeleri gözünde Türkiye'yi potansiyel bir risk unsuru haline getirmeye başlayacaktı.

Bu dönemde Türkiye'deki tesislerden elde edilen istihbarat Batı güvenliği açısından paha biçilemez değerdeydi.⁴⁶ 1980'li yıllarda Türkiye topraklarında bulunan Amerikan nükleer silahlarının sayısı 489'a ulaşmıştı. Eldeki veriler askeri yönetim döneminde Türkiye'nin 1974 öncesinden çok daha yüksek sayıda nükleer silah konuşlandırılmasına izin verdiği izlenimini doğurmaktadır.⁴⁷ 1980'li yıllara girildiğinde Beyaz Saray'da Sovyetlere karşı sertlik yanlısı politikalar uygulamaya kararlı Cumhuriyetçi Başkan Ronald Reagan oturuyordu. Reagan'a göre Sovyetler, ABD'nin dengi değildi ve haddi bildirilmeliydi.⁴⁸ Bu yeni politika gereği ABD silahlanmaya büyük kaynaklar ayırdı. ABD Silahlı Kuvvetleri, Soğuk Savaş'ta ilk kez savunma yerine, taaruzu esas alan bir doktrin oluşturdu. Hava-Kara Harbi (*Air-Land Battle*) olarak anılan bu yeni doktrin olası bir çatışmayı düşman topraklarının derinliklerine taşıyarak buradaki kuvvetlerini etkisiz hale getirecek konvansiyonel yeteneklere ağırlık veriyordu. NATO da bunun bir türevi sayılacak FOFA (*Follow-on Forces Attack: Birbirini İzleyen Kuvvetler Üzerinde Taaruz*) doktrinini benimsedi. Yüksek teknolojili konvansiyonel askeri yeteneklere dayanan bu doktrin üye devletlere bir hayli tuzluya mal olacağı benziyordu.⁴⁹

1980'lerde NATO içinde yük paylaşımı tartışmaları bu doktrin etkisiyle yeniden alevlendi. Bu dönemde Türkiye askeri modernizasyon hamlesi başlatmıştı. Ortak üretim ya da montaj projelerine yönelerek FOFA'nın öngördüğü yeteneklerin kazanılmasına çalışıldı.⁵⁰ Özellikle yeni silah tedariki giderek büyüyen bir bütçe kalemine dönüşürken, Türkiye de GSYH'ye oranla en çok savunma harca-

42 Eur. L. Evriviades, *US-Turkey Contingency Planning and Soviet Reaction*, Athens, Defense Analyses Institute, 2001, s. 25-43.

43 George E. Thibault, "The Military Implications for NATO of a US Withdrawal from the Southern Region," Jane M. O. Sharp (der.), *Europe after an American Withdrawal: Economic and Military Issues*, Oxford, Oxford University Press, 1990 içinde, s. 389.

44 Bkz. Ufuk Güldemir, *Çevik Kuvvetin Gölgesinde Türkiye (1980-1984)*, İstanbul, Tekin Yayınevi 1986.

45 Değer, "The Economic Costs", s. 268.

46 William M. Arkin ve Richard W. Fieldhouse, *Nuclear Battlefields: Global Links in the Arms Race*, Cambridge, Ballinger Publishing Company, 1985, s. 232.

47 John L. Gaddis, *The Cold War: A New History*, New York, The Penguin Press, 2005, s. 223-228

48 İhsan Gürkan, "Implications of New Military Technologies and Doctrines for the Evolution of National Defense Strategies in Relation to NATO: A Turkish View," *The International Spectator* 22(1), Ocak-Mart 1987, s. 36-43.

49 Cengiz Okman, "NATO Stratejileri ve Türkiye Bakımından Sonuçları," *Türkiye'nin Savunması*, Ankara: Dış Politika Enstitüsü, 1987, içinde, s. 88-95

50 Bkz. Gülay Günlük-Şenese, *Türkiye'de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Etkileri: 1980-2001*, İstanbul, TESEV, 2002.

ması yapan üyelerden biri olmuştur.⁵¹ Savunma harcamaları bağlamında Türkiye'nin ittifak içerisinde bir *free rider* olup olmadığını tespit etmeye çalışan Değer, 1980'li yıllarda Türkiye'nin %4.8'lik reel savunma harcamasının GSMH'ye oranıyla ABD'ye denk olduğu sonucuna varmıştır. Bu oran diğer tüm Avrupalı NATO ülkelerinin ortalama % 1.6'den üç kat yüksekti.⁵²

Türkiye'nin ittifakın savunmasına katkılarına ilişkin değerlendirmelerde Güney Kanat bölgesinde olası beş hareket alanı dikkate alınıyordu. Bunların dördü kara cephesi biri ise deniz cephesini oluşturuyordu. Kara cephesi Kuzey İtalya, Kuzey Yunanistan/Batı Trakya, Doğu Trakya/Türkiye ve Doğu Türkiye ve Akdeniz cephesiydi. Sovyetlerin Merkez Cephe'den kuvvet kaydırılmasını sağlamak veya İttifakın kararlılığını sınamak için bunlardan biri ya da ikisine (Batı ya da Doğu Trakya veya Doğu Türkiye) karşı harekate girişmesi ihtimal dahilinde görülüyordu. Türkiye'nin kendi topraklarına yönelik böyle bir hareketi tek başına karşılayabileceği düşünülüyordu. Akdeniz'e yönelik bir hamle ise bölgedeki tüm üyeleri tehdit edebilecekti. Akdeniz bölgeyi bir arada tutan iki "tutkal"dan birisiydi. Diğer ise ABD stratejik yetenekleriydi.⁵³

Akdeniz'deki ABD deniz gücü, Yunanistan ve Türkiye'ye kuvvetlerini Doğu-Batı çatışmasına göre değil, birbirlerine karşı tertipleme imkanı sağlıyordu.⁵⁴ 12 Eylül 1980 darbesi sonrasında askeri yönetim, ABD'nin baskısıyla Yunanistan'ın ittifakın askeri kanadına dönüşüne yeşil ışık yakmıştı.⁵⁵ Bu yıldan itibaren Türkiye ve Yunanistan arasında yaşanan çekişmeler Türkiye'nin NATO'ya katkı imkanını daraltıyordu. İki üye Ege'de komuta kontrol düzenlemeleri konusunda çekişiyor, Ege'deki NATO tatbikatlarını zora sokuyor ve nihayet birbirlerinin kuvvet hedeflerini veto dahi edebiliyorlardı.⁵⁶

Öte yandan bu dönemde yine ABD'nin caydırıcılığa seçici (*discriminate deterrence*) bir işlev yüklemeye çabaları da ittifak içi farklılaşmanın bir diğer boyutuna işaret etmektedir. Bu gelişme Türkiye ve Norveç gibi kanat ülkelerini bir hayli kaygılandırmıştır.⁵⁷ Avrupalı müttefikleri en çok kaygılandıran gelişme, ABD'nin kendilerine danışmadan Sovyetlerle imzaladığı INF (*Intermediate Nuclear Forces: Orta Menzilli Nükleer Füzeler*) Antlaşması'dır. Bu müttefiklerin "terk edilme" kaygısını derinleştirdi.⁵⁸ Tüm bu kaygılar Kasım 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla anlamsızlaştı. Duvarın simgelediği büyük bölünmüşlük ortadan kalktı ve Soğuk Savaş sona erdi. Bu stratejik deprem Türkiye'nin Transatlantik güvenliğe katkısının temelini oluşturan emlak değerini çok düşürdü.

Soğuk Savaş'ın Ardından: Alan Dışı, Görev Dışı

1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle Orta Doğu uluslararası ve Transatlantik güvenliğinin odağı haline gelmiştir. İşgal sonrası ortaya çıkan kriz ve savaş, Türkiye'ye emlak değerini bu kez bölgesel bağlamda ve kısmen geri kazandırmıştır. Ama NATO'nun Atlantikçi ve Avrupacı kanatlarının bu

51 Değer, "The Economic Costs", s. 251.

52 Thibault, "The Military Implications", s. 371-372

53 Thibault, "The Military Implications", s. 391.

54 "Carter Bizi Tehdit Etti," *Milliyet*, 24 Aralık 1990.

55 Bkz. *Türk-Yunan Askeri Sorunları ve NATO*, İzmir, Güneydoğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Komutanlığı, 1995.

56 *Discriminate Deterrence: Report of the Commission on Integrated Long-Term Strategy*, Washington, D.C., US Government Printing Office, 1988.

57 Jane M. O. Sharp, "Arms Control and Alliance Commitments," *Political Science Quarterly* 100, Kış 1985-1986, s. 649-652.

58 Bkz. Bernd Lemke, "Crisis Management in Turkey and the Problem of Escalation," *Atlantic Voices* 3(9), Eylül 2013, s. 2-11.

bölgeye bakışlarıdaki farklılık, Türkiye'ye ilişkin değerlendirmelerine de yansımıştır. Bunun ilk örneği, Ankara'nın Irak'a olası bir müdahaleye önlem olarak hava savunmasını güçlendirmek üzere NATO'dan Patriot bataryaları ve AMF (*Allied Command Mobile Force*: Avrupa Komutanlığı Çevik Kuvveti) hava unsurlarının dayanışma amacıyla Türkiye topraklarına konuşlandırılması talebiyle ortaya çıkmıştır.⁵⁹ Bazı üyelerin bu konudaki isteksizliği, NATO'nun ülke savunmasına katkısını tartışmalı hale gelmiştir.⁶⁰

Soğuk Savaş'ın bitişi, olabildiğince büyük kuvvetlerle bir baskın taaruza karşı hazırlıklı olmaya dayalı, savunma ve caydırıcılık üzerinden tanımlanan katkı anlayışını da sona erdirdi. Daha da önemlisi NATO'nun rakibi Varşova Paktı feshedildi. NATO kendine yeni bir rol ve işlev ararken katkıyı ölçmek de zorlaştı. Soğuk Savaş sonrası ilk stratejik konsepti 1991 Roma zirvesinde onaylandı.⁶¹ Bu konsept, Soğuk Savaş'a oranla kapsamlı bir güvenlik anlayışının da habercisiydi. Bu bağlamda ilk kez ittifak alanı dışındaki tehditlere de yer verilmişti. Üstelik yeni güvenlik riskleri eskisine göre karmaşık ve çok boyutluydu. NATO içinde ayrı bir Avrupa güvenlik kimliği düşüncesi yine ilk kez bu stratejiyle gündeme girdi. NATO'nun esasen bir kolektif savunma örgütü olduğu teyid edilmekle beraber, dönemin genel sekreterinin ifadesiyle NATO aynı zamanda dünyadaki "tek işlevsel kolektif güvenlik örgütü"ydü.⁶²

1990'larda Yugoslavya krizi sırasında, NATO'nun ilk kez hem de geleneksel tanımla "alan dışı" sayılan Balkanlar'da güç kullanması, "alan dışı" hareketlara katılım ve desteği aranan katkı unsurlarına dönüştürdü. Sınır ötesinde hareket yeteneğinin öne çıktığı bu evrede, Türkiye Balkanlar'da yürütülen hava faaliyetlerine ve Akdeniz'de yürütülen NATO deniz görevlerine katkı sağlayan üyelere biriydi. Bir kolektif savunma örgütü olarak kurulan NATO ise 1990'larda hem Balkan görevleriyle alan dışına çıktı hem de kolektif güvenlik aygıtı işlevi görmeye başladı. Bu görevler, Türkiye'nin 1980'lerden itibaren savunmaya yaptığı yatırımlarının meyvelerinin alındığı döneme denk geldi. Soğuk Savaş döneminde ülke sınırları dışında görev yapmaya veya sorumluluk üstelenmeye ne kabiliyeti ne de niyeti olmayan Türkiye, Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan bu yeni görevlere hevesliydi.⁶³

Bu tür görevlerin ilki Nisan 1993'de eski Yugoslavya üzerinde ilan edilen uçuşa yasak bölgenin denetlenmesidir. Türkiye bu görev için 18 F-16 tahsis etmeyi önerdi. Türk uçaklarının bu görevi yapmasına NATO içerisinde Yunanistan bir süre itiraz etmişse de, istenen büyüklükte bir hava unsurunun başka türlü oluşturulamayacağı anlaşılınca itiraz aşılabılmıştır.⁶⁴ Ayrıca 20 Aralık 1995'den itibaren bir Türk Tugayı Bosna-Hersek'e konuşlandırıldı.⁶⁵

Türkiye bu tür görevlere yeniden kurgulanan dünyada kendine biçtiği "güvenlik üreticisi" rolünü desteklemek adına talip olmuştur.⁶⁶ Ancak 1990'lı yıllarda Türkiye'nin özellikle ikili dış politika

59 "Türkiye için Savaşmayız," *Cumhuriyet*, 23 Ocak 1991.

60 *The Alliance's New Strategic Concept*, 7-8 Kasım 1991, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_23847.htm.

61 Manfred Wörner, "Significance of new Strategic Concept," *NATO Review* 39(6), Aralık 1991, s. 7.

62 Bkz. Serhat Güvenç ve Soli Özel, "NATO and Turkey in the post-Cold War World: between Abandonment and Entrapment," *Journal of Southeast European and Black Sea Studies*, Cilt 12(4), Aralık 2012, s. 533-553.

63 Tim Ripley, "Deny Flight," *Aircraft Illustrated*, 8, Ağustos 1993, s. 35

64 "Turkish Brigade in Bosnia Helping Lay the Foundations for Peace," *Turkish Daily News*, 26 February 1996.

65 Bu kavram dönemin Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Çevik Bir tarafından ortaya atılmıştır. Bkz. Cengiz Çandar, "Diplomaside Özeleştir," *Sabah*, 4 Temmuz 1998.

66 Bkz. Pınar Bilgin, "Clash of Cultures? Differences between Turkey and the European Union," Ali L. Karaosmanoğlu ve Seyfi Taşhan (der.), *The Europeanization of Turkey's Security Policy: Prospects and Pitfalls*, Ankara: Foreign Policy Institute,

konularında askeri güce sıkça başvurması, onu Avrupalı müttefiklerinin gözünde bir “güvenlik tüketicisi” haline getirmiştir.⁶⁷ 1995’de Ege’de Kardak nedeniyle Yunanistan ile savaşın eşğine gelinmişti. Bunu takiben Kıbrıs Rum Kesimi’nin adaya S-300 füzesi konuşlandırma kararına karşı Türkiye çok sert tepki vermiş ve askeri müdahale tehdidinde bulunmuştur. 1991 Körfez Krizini izleyen dönemde Kuzey Irak, TSK’nın hareket sahası olmuştur. Nihayet 1998’de Suriye’ye verilen ultimatoma ile Abdullah Öcalan’ın bu ülkeden çıkartılması, Ankara’nın askeri güç içeren dış politika uygulamalarının örnekleridir. Tüm bunlar kendisine ABD ve NATO’dan bir ölçüde bağımsız bir rol çizmeye çalışan AB’nin Türkiye’ye bakışını olumsuz etkilemiştir.

Nisan 1999’da Kosova hava hareketi sürerken, Washington’da gerçekleştirilen NATO zirvesinde kabul edilen yeni stratejik konseptle alan dışı hareketler ittifakın görevleri arasına resmen katılmış oldu.⁶⁸ Türkiye 1999’daki Kosova hava hareketine biraz da gönülsüzce katılmıştır. Gönülsüzlüğün altında, egemen bir ülkenin topraklarına yönelik bir hareketin BM Güvenlik Konseyi kararı olmaksızın gerçekleştirilmesi yatmaktadır. 78 gün süren Kosova hava hareketinin bir aşamasında Türkiye’deki hava üslerinin kullanılması gündeme gelmiştir. Bu amaçla Bandırma, Balıkesir ve Çorlu hava üsleri NATO’nun kullanımına tahsis edilmiştir. Ancak bu üslere gerek kalmadan Belgrad yönetimi geri adım atmıştır. Kosova hareketi, Türkiye’nin sahip olduğu askeri imkan ve yeteneklerle NATO hareketlerine katkı yapabilen bir üye kimliğini pekiştirmiştir. Ayrıca Balkanlar’da yürütülen hava hareketi için topraklarındaki üslerin düşünülmesi Türkiye’nin coğrafi konumunun önemini teyid etmiştir.⁶⁹ Aslında tarihinin hiç bir döneminde Türkiye ittifaka bu kadar somut katkı yapabilecek durumda olmamıştır. Öte yandan Türkiye’nin katkı potansiyeli üç etmen tarafından sınırlanmıştır: Yunanistan ile yaşanan sorunlar, AB-Türkiye ilişkilerinde yaşanan tıkanıklık ve Türkiye’nin PKK’ya karşı yürüttüğü mücadele.

Cüsseden Çevikliğe Dönüşüm Arayışı

AB’nin Aralık 1999 Kopenhag zirvesinde Türkiye’nin aday ülke ilan edilmesi anılan üç kısıtı büyük ölçüde etkisizleştirebilecekti. Fakat 11 Eylül 2001 saldırıları neticesi hem uluslararası bağlam değişti hem de Türkiye-AB ilişkilerini çıkmaza sokan bir dizi gelişme yaşandı. Öte yandan 11 Eylül saldırıları sonrası, NATO’ya katkının cüsse ya da sıklet değil konuşlandırılabilme (*deployability*) ve idame edilebilirlik (*sustainability*) üzerinden ölçüldüğü bir evreye girildi. NATO’nun dönüşüm iradesi Prag’daki zirvede teyid edildi. NATO’nun askeri kuvvetleri yeni güvenlik tehdit ve risklerine göre yeni baştan kurgulanacaktı. NATO’nun hareket coğrafyası, Afganistan’a dek uzanırken, üyelik dışında ortaklarla işbirliği yeni bir faaliyet türünü ortaya çıkardı. Askeri olduğu kadar siyasi ilişkileri de öne çıkartan bu tür ortaklıklar, Türkiye’ye yeni bir katkı imkanı da sağlamış oldu.

Ayrıca NATO’nun Dönüşüm hedefine uyum çerçevesinde, TSK’nın da kısmi bir dönüşüm geçirdiği gözlemlendi. Bu evrede işlevsel ve maddi olarak Türkiye’nin katkı potansiyeli geçmişe göre bir hayli artmış olmakla birlikte, AB ile ilişkilerde yaşanan tıkanıklıklar ve kırılmalıklar, AGSP (Avrupa

2004, ss. 25-52.

67 *The Alliance’s New Strategic Concept*, 24 Nisan 1999, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm (erişim tarihi 28 Eylül 2013).

68 Güvenç ve Özel, “NATO and Turkey,” s. 539.

69 Bkz. Fabrizio Tassinari, *Avrupa Komşularından Neden Korkuyor?* Figen Dereli (çev.), İstanbul, İnkılap Kitapevi, 2011.

Güvenlik ve Savunma Politikası) gibi konular katkıyı kısıtlayıcı etmenlerdi. Bu evrede Transatlantik güvenliğe katkı bir üyenin “güvenlik üreticisi” mi yoksa “güvenlik tüketicisi” mi olduğuna bakılarak ölçülmeye çalışılıyordu. Güvenlik tanımlarının değiştiği ve farklılaştığı bu dönemde Ankara kendisini bir güvenlik üreticisi olarak nitelerken, AB üyeleri hem uygulamaları hem de coğrafi konumu nedeniyle Türkiye’yi potansiyel “güvenlik tüketicisi” olarak görmekteydiler.⁷⁰

Afganistan’a yönelik ABD hareketini izleyen dönemde NATO’nun bu ülkede istikrar görevine soyunması deniz aşırı hareketler için konuşlandırılabilir asker ihtiyacını artırdı. Türkiye bir kez daha silah altında tuttuğu asker sayısı nedeniyle bu konuda en çok katkı beklenen ve talep edilen üye oldu. Bu dönem ileri süren gerekçelerin erken Soğuk Savaş dönemini çağrıştırmaları ilginçtir. “Ucuz asker”, bir kez daha Türkiye’nin NATO içerisindeki mukayeseli üstünlüğü sayılmıştır. Türk basınına yansıyan değerlendirmelere göre bir ABD askerinin yıllık maliyeti 81.235 ABD doları, Kanada askerinininki 62.903 ABD Doları, Portekiz askerinininki 7.692 ABD Doları, Türk askerinininki 3,148 ABD Doları ve Polonya askerinininki ise 2.700 ABD Dolarıdır.⁷¹

Türkiye’den bu tür katkı beklentilerinin doruğa çıktığı dönem, ülke tarihinin en ağır ekonomik krizinin yaşandığı günlere denk gelmiştir. Türk askerini yurtdışına gönderme konusunda bir siyasi irade oluştuysa da, parasızlık nedeniyle iradenin uygulamaya geçmesi zora girmiştir.⁷² Bu nedenle *USA Today*’de çıkan bir yazıda masrafları ABD tarafından karşılanmak kaydıyla, 25.000 kişilik bir Türk birliğinin, İngiliz komutasında Afganistan’a gönderilebileceği düşüncesi ortaya atılmıştır.⁷³ Birkaç ay sonra Türkiye Afganistan’daki istikrar hareketine ilk askeri katkısını yapmıştı. Konuşlandırılan asker sayısı *USA Today*’ın öngördüğünün çok altındaydı. Ayrıca 1400 Türk askeri İngiliz komutasında değil, komutanın İngilizlerden devraldığı bir görev için bu ülkeye gönderilmişti. İstanbul Maslak’ta konuşlu 3. Kolordu Haziran 2002 ile Şubat 2003 tarihleri arasında Kabil Komutanlığı görevini yürütmüştür.⁷⁴ Bu ilk konuşlanmanın maliyetinin başlangıçta ayda 50 milyon doları bulabileceği tahmin edilmişti.⁷⁵ Kesin veriler kamuoyuyla paylaşılmadıysa da, bu görev için ABD’nin 228 milyon dolarlık askeri malzeme yardımı taahhüt ettiği ifade edilmiştir.⁷⁶ Wikileaks’e sızan belgelere ise aylık maliyet 9 milyon dolar civarındadır.⁷⁷

Afganistan’da ISAF komutasını devralan 3. Kolordu ise bizzatıhi değişen güvenlik gereksinimlerine koşut NATO’nun dönüşüm sürecinin bir ürünüdür. Yeni güvenlik tehditlerine karşı NATO’nun belirlediği HRF (*High Readiness Force*: Yüksek Hazırlık Seviyesindeki Kuvvet) ihtiyacı kapsamında 3. Kolordu bu yeni kuvvet ihtiyacına göre teşkilatlandırılmış ve doğrudan SACEUR’a bağlı bir karargaha dönüşmüştür.⁷⁸ Bu kolorduyu NATO’nun yüksek hazırlık seviyesine sahip az sayıdaki karargahlardan birine dönüştürmek, Türkiye açısından “emek yoğun” katkılar yerine ittifakın daha önemli saydığı “teknoloji yoğun” katkı anlamına gelmektedir.

70 Mahmut Güner, “1949’dan 2008’e NATO,” *Cumhuriyet*, 11 Nisan 2008.

71 Bkz. Murat Yetkin, “Afganistan’a Türk Komutası Önünde Üç Sorun,” *Radikal*, 23 Şubat 2002.

72 Walter Shapiro, “No Peacekeepers, then no Peace to Keep,” *USA Today*, 1 Mart 2012.

73 Mehmet Ali Kışlalı, “Afganistan’da ISAF Komutanlığı,” *Radikal*, 4 Nisan 2002.

74 Gülten Sarı, “Türkiye Afgan Barış Gücü için Para Arıyor,” *Zaman*, 14 Aralık 2001.

75 “ABD’den Nakit Yerine Askeri Malzeme,” *Hürriyet*, 27 Kasım 2012.

76 2003 Report to Congress on Turkish Contributions to Common Defense, 23 Aralık 2002, <http://wikileaks.org/cable/2002/12/02ANKARA9080.html>.

77 Ergin Saygın, *Türk Ordusuna Balyoz*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2012, s. 49-51

78 Güvenç ve Özel, “Turkey and NATO,” s. 541-542.

Afganistan'ın ardından Washington'ın Irak'a yönelmesi, Transatlantik güvenlik topluluğu içerisinde büyük bir yarılmaya yol açtı. Fransa ve Almanya başta olmak üzere Avrupalı müttefiklerin bir bölümü ABD'nin Irak'ı işgaline şiddetle karşı çıkıyordu. Atlantikçi ve Avrupalı ayrışmasının doruğa çıktığı 2003'de NATO'nun Türkiye'nin güvenliğine katkısı bir kez daha ittifak içi çekişmelerin gölgesinde kaldı. NATO Genel Sekreteri George Robertson, olsaydı karşı bir Irak saldırısına karşı, Türkiye'ye yeniden Patriot bataryaları konuşlandırılması talep etti. Ancak Fransa ve Almanya buna karşı çıktı. NATO içi ayrışma bir kez daha Türkiye açısından güvensizlik üretti.⁷⁹ Tam da bu sırada TBMM beklenmedik biçimde ABD'ye Irak harekatı için Türkiye'de birlik konuşlandırma izni veren tezkereyi reddetti. Uzun yıllarıdır Atlantikçi eğilimleri ile tanınan Türkiye, kendini bir anda Almanya ve Fransa'nın başını çektiği Avrupacı çizgide buldu.

İttifak içi ayrışma 2003-2009 yılları arasında NATO'nun işleyişini ve etkinliğini kısıtladı. Aynı dönemde Türkiye de Batı ile ilişkilerinde ağırlığı AB'ye vererek tam üyelik peşinde kapsamlı siyasi ve ekonomik bir dönüşüm hamlesi gerçekleştirdi. Sert güvenlik ve sert güç, Türkiye'nin güvenlik politikasındaki eski ağırlıklarını yitirdi. AKP'nin komşularla "sıfır sorun siyaseti", askeri gücü neredeyse tamamen dışladığından yumuşak güvenlik ve güce ağırlık verilen bir dönem yaşandı.⁸⁰ Tezkerenin reddi ile ortaya çıkan AB eksenli Transatlantik pozisyon giderek pekişti. 1990'larda Türkiye'yi AB açısından potansiyel güvenlik tüketicisi yapan Türkiye'nin dış politikada askeri güce aşırı dayanma eğilimi ve Türk kamuoyunun buna desteği idi. Bu ise Avrupa'da güçlenen eğilimle zıttı. Dolayısıyla Türkiye'de yaşanan dönüşümün bu boyuttaki yansımaları da *Transatlantik Eğilimler* araştırmalarında gözlemlenmektedir. Mevcut göstergeler, on yıl önce aralarından uçurumlar olduğu düşünülen Türkiye ve AB kamuoylarının dış politikada askeri güç kullanımına yaklaşımlarının giderek örtüştüğünü ortaya koymaktadır.⁸¹

Üstelik Türkiye NATO'nun yeni hareket coğrafyalarında sert güç desteği kadar, belki de ondan daha çok, yumuşak güç katkısı vermeye eğilimlidir. NATO'nun Afganistan'a konuşlanması Türkiye'nin ittifak üyesi olarak katkılarını diğer üyelere göre ayırıştırma olanağı sağlamıştır. NATO ve ABD'nin muharip güç taleplerine rağmen, gönderilen Türk birlikleri çatışmaya sokulmamıştır. Türkiye'nin Afganistan hareketine asıl katkısı tarihsel ve kültürel kimliğinin bir uzantısı olarak tasarlanıp uygulanmaktadır. 2009'da üst düzey bir Türk diplomat Afganistan'da sadece Türkiye'nin kız okulları açıp işletebildiğini ifade etmiştir. Bunu Afganistan'da Türkiye dışında bir ülkenin yapmasının mümkün olmadığını ve eğitime devam eden altı kız okulunun bir tümen muharip askerden daha büyük katkı olduğunu da eklemiştir.⁸² Bu da aslında yumuşak gücün NATO'nun yeni hareket alanlarında Türkiye'nin mukayeseli üstünlüğüne dönüştüğünün ifadesidir.

79 Bkz. Tarık Oğuzlu, "Turkey and Europeanization of Foreign Policy," *Political Science Quarterly* 125(4), 2010-2011, s. 657-683.

80 Bu konuda bkz. *Transatlantik Eğilimler: Temel Bulgular 2012*, GMF, 2012, s. 42. http://trends.gmfus.org/files/2012/09/TT2012KFR_Turkish.pdf.

81 Yazarın üst düzey dışişleri yetkilisi ile mülakatı, Ankara, 9 Ocak 2009.

82 Ömer Esenyel, "Günümüzde Türk Ordusu ve Dünya Orduları Arasındaki Yeri," *Kuruluşundan Günümüze Türk Ordusu, On İkinci Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri I (20-22 Mayıs 2009)*, Ankara: Genelkurmay ATASE Yayınları, 2009 içinde, s. 642-645.

Sonuç

21. Yüzyılın ilk on yılında Türkiye'nin Transatlantik güvenliğe katkısı nicelik ve nitelik açısından Soğuk Savaş döneminin katkılarından bir hayli farklılaşmaktadır. Bunlar arasında 2002 Stratejik Konsepti ile kabul edilen dönüşüm hedefine uygun kuvvetlere katılım ve liderlik, yeni komuta yapısı çerçevesinde İzmir'deki NATO karargahının önce Hava Unsur Komutanlığı (CC Air HQ İzmir), daha sonra ise Kara Komutanlığına (Land Command) dönüşmesi, 3. Kolordu'nun NATO hedeflerine uygun teşkilatlandırılması, NATO'nun BİO eğitim merkezi ve NATO Terörizmle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi'nin kurulması sayılabilir.⁸³

2009'da Barack Obama'nın ABD Başkanı seçilmesiyle NATO ittifakının içindeki yarılma giderek kapanmıştır. 1990'lı yılların sonundan başlayarak önce ayrı güvenlik kimliği, ardından da bir güvenlik ve savunma politikası oluşturmayı tasarlayan AB bu hedeflere ulaşmada zorlanmıştır.⁸⁴ Atlantik'in iki yakasındaki ilişkiler yeniden tanımlanırken, Fransa uzun bir aradan sonra yeniden NATO'nun askeri kanadına dönmüştür. 2009'da Fransa'nın NATO'ya dönüşü NATO'dan bağımsız bir Avrupa güvenlik ve savunma örgütü olasılığını zayıflatmıştır.⁸⁵ Öte yandan ittifak içi ayrışma Türkiye açısından bir yandan güvensizlik yaratırken, diğer yandan dış politikada manevra alanını genişletmiştir. 2009'da ittifak içinde yeni bir anlayış birliği oluşması ise Türkiye'yi bu manevra alanından mahrum bırakıp güvenlik politikasında zorlu tercihler yapmaya zorlamıştır.

Bu bağlamda 2010'da Lizbon'da kabul edilen yeni Stratejik Konseptin Türkiye açısından en zorlu yönü Balistik Füze Savunma Sistemi (yaygın adıyla "Füze Kalkanı") geliştirme ve yerleştirme iradesini içermesiydi. İran ve Rusya gibi iki önemli komşusuyla ilişkilerine olumsuz etkilerine rağmen, bu sistem 21. Yüzyılın ikinci on yılında Ankara'nın Transatlantik güvenliğe en büyük ve en önemli katkısı olmaya adaydır. Üstüne üstlük bu sistem, mevcut haliyle Türkiye'nin balistik füzelere karşı savunmasına henüz bir katkı sağlamadığı gibi, yeni güvenlik risk ve tehditlerine de maruz bırakmaktadır. Türkiye sadece sistemin gelişmesine ve kurulmasına onay vermemiş, sistemin yer radarlarından birine de ev sahipliği yapmayı kabul etmiştir. Malatya Kürecik'teki radar istasyonunun Türkiye'nin savunmasına ve güvenliğine katkısının neredeyse hiç olmaması, Soğuk Savaş dönemini andırmaktadır. Söz konusu X-bandı radar, erken uyarı süresini saniyeler mertebesinde azaltıp karşı önlemleri devre sokmak için yaşamsal önemi haiz zamanı kazandırırken, aynı yeteneklere karşı Türkiye'ye bir güvence kazandırmamaktadır.⁸⁶

Türkiye'nin ekonomik güçlenmesiyle birlikte NATO'ya yaptığı maddi katkı da artmıştır. 2012'de Türkiye NATO bütçesine en yüksek katkı yapan 10 üye arasındadır. ABD dışındaki üyelerin yaptığı katkılar içinde Türkiye'nin payı %15'dir.⁸⁷ Soğuk Savaş döneminden farklı olarak Türkiye bütçe bakımından katkı verebilen üyeler arasına katılmıştır. Aynı dönemde etkisi hissedilmeye başlanan

83 Anand Menon, "European Defence Policy from Lisbon to Libya," *Survival* 53(3), Haziran-Temmuz 2011, s.75-90.

84 Bkz. Bastien Irondelle ve Frederic Merand, "France's Return to NATO: The Death Knell for ESDP?" *European Security* 19(1), Mart 2010, s. 29-43.

85 Bkz. Halil Emin Mustafa Tağma, Meltem Müftüler-Baç ve Ezgi Uzun, "The Path to an Entrenching Alliance: Utilitarianism and Historical Institutionalism in Committing to NATO's Missile Defense System," *Uluslararası İlişkiler* 9(36), Kış 2013, s. 75-100.

86 Güvenç ve Özel, "Turkey and NATO", s. 547.

87 Ellen Hallams ve Benjamin Schreer, "Towards a 'post-American' Alliance? NATO Burden-sharing after Libya," *International Affairs* 88(2), 2012, s. 313-327.

mali kriz nedeniyle NATO'nun Avrupalı üyeleri savunma harcamalarını kısmıştır. 2011'de Libya harekati NATO'da Avrupa ve ABD arasındaki yetenek uçurumunu gözler önüne sermiştir. Bu uçurum NATO'yu işlevsizleştirme riski taşımaktadır.⁸⁸ Eski ABD Savunma Bakanı Robert Gates'in görevinin bitiminde bu konuda yaptığı sert uyarılar Transatlantik güvenliğin demirbaş gündem maddesi yük paylaşımı tartışmalarına yeniden aciliyet kazandırmıştır.⁸⁹ Türkiye ise Libya'ya uygulanan ambargoyu denetlemek üzere oluşturulan 16 gemilik NATO gücüne dört fırkateyn, bir denizaltı ve bir lojistik destek gemisi tahsis etmiştir.⁹⁰

21. yüzyılın güvenlik riskleri intikal yeteneği yüksek (*deployable*) ve seferi (*expeditionary*) askeri yetenekler gerektirmektedir. Geçtiğimiz on yıl içerisinde NATO anavatan savunması amaçlı kuvvetlerin intikal yeteneği yüksek kuvvetlere dönüştürmek için ciddi uğraş vermektedir. Dönüşüm neredeyse bir takıntı haline gelmiştir. Hatta Norfolk, Virginia'da sadece dönüşümden sorumlu bir NATO komutanlığı dahi kurulmuştur. Ayrıca NATO giderek küçülen bütçelerle yüksek maliyetli denizası görevlere soyunmak gibi bir zorlu ikileme karşı karşıyadır. İkilemi aşmak için Genel Sekretere Rasmussen "akıllı savunma" (*smart defense*) ve "irtibatlı kuvvetler" (*connected forces*) kavramlarını ortaya atmıştır. ittifak üyelerinin artık çok daha yakın ve derin işbirliği (hatta bütünleşme) ve uzmanlaşmış iş bölümüne ikna edilmesiyle savunma için ayrılan kaynaklar daha verimli ve etkin kullanılabileceği umulmaktadır.⁹¹ Libya Harekati, çağdaş ve uygun askeri yeteneklerin temel unsurlarının, muhabere, istihbarat, hareket yeteneği, korunma ve hassas vuruş becerileri olduğunu ortaya koymuştur. Önümüzdeki dönemde NATO, muhtemelen Afganistan türü büyük ölçekli ülke imarı görevleri yerine, Libya harekati gibi dar kapsamlı ve kısa süreli görevlere yöneleceğe benzemektedir. Afganistan sonrası dönemde NATO'ya katkı ölçütü bu ekseninde biçimlenmeye adaydır.

Malatya'daki radar üssüne ev sahipliği yapmak Türkiye'nin emlak değerinin yeniden artmasına yol açmıştır. Sadece coğrafi konumdan beslenen bir stratejik önem Türkiye'nin ittifak içindeki yerini bir süreliğine güvenceye alabilir. Ancak coğrafi konum başka unsurlarla takviye edilmediği takdirde, Soğuk Savaş'ın aniden bitişi ortaya çıkan duruma benzer bir açmaz yaşanabilir. Bu takdirde Türkiye ile NATO müttefikleri ve AB ortakları arasında demokrasi makası iyice açılabilir. Soğuk Savaşın ardından özellikle Avrupalı müttefiklerinin gözünde Türkiye'yi Transatlantik güvenlik için bir katkıdan çok külfete dönüştüren demokratikleşme sorunlarıdır. Geçmiş bu açıdan önemli dersler sunmaktadır.

88 US Department of Defense, "The security and defense agenda (future of NATO)"; speech by Secretary of Defense Robert Gates, Brussels, 10 June 2011, <http://www.defense.gov/speeches/speech.aspx?speechid=1581>.

89 "En Büyük Katkı Türkiye'den" *Milliyet*, 23 Mart 2011.

90 Bkz. Anders Fogh Rasmussen, "NATO after Libya: the Atlantic Alliance in Austere Times", *Foreign Affairs* 90(4), 2011, s. 2-6.

91 Hallams ve Schreer, "Towards a 'post-American'", s. 323.

Kaynakça

- 2003 Report to Congress on Turkish Contributions to Common Defense, 23 Aralık 2002, <http://wikileaks.org/cable/2002/12/02ANKARA9080.html>.
- "ABD'den Nakit Yerine Askeri Malzeme," *Hürriyet*, 27 Kasım 2012.
- Alexander, Joseph H. ve Merril L. Bartlett, *Sea Soldiers in the Cold War: Amphibious Warfare, 1945-1991*, Annapolis, Naval Institute Press, 1995.
- Arkin, William M. ve Richard W. Fieldhouse, *Nuclear Battlefields: Global Links in the Arms Race*, Cambridge: Ballinger Publishing Company, 1985,.
- Baghdad Pact*, Bristol, John Wright & Sons. Ltd., 1957.
- Batur, Nur, "4 Filodan Nükleer Silahları Söktük," *Milliyet*, 10 Mart 1990.
- Bilge Criss, Nur, "Türkiye-NATO İttifakının Tarihsel Boyutu," *Uluslararası İlişkiler* 9(34), Yaz 2012, s. 1-28.
- Bilge Criss, Nur, "Strategic Nuclear Missiles in Turkey: The Jupiter Affair, 1959-1963," *Journal of Strategic Studies* 20(3), 1997, ss. 97-122.
- Bilge Criss, Nur, "U.S. Forces in Turkey", Simon W. Duke ve Wolfgang Krieger (der.), *U.S. Military Forces in Europe: The Early Years*, Boulder: Westview Press 1992 içinde, s. 331-350.
- Bilgin, Pınar, "Clash of Cultures? Differences between Turkey and the European Union," Ali L. Karaosmanoğlu ve Seyfi Taşhan (der.), *The Europeanization of Turkey's Security Policy: Prospects and Pitfalls*, Ankara: Foreign Policy Institute, 2004, s. 25-52.
- Bölme, Selin M., "Soğuk Savaş'ta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler: Süreklilik ve Değişim," *Uluslararası İlişkiler* 9(34), Yaz 2012, s. 51-71.
- Bölme, Selin M., *İncirlik Üssü: ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Bölükbaşı, Süha, "The Johnson Letter Revisited," *Middle Eastern Studies* 29(3), Temmuz 1993, s. 505-525.
- "Carter Bizi Tehdit Etti," *Milliyet*, 24 Aralık 1990.
- Cohen, Mihael J., "From 'Cold' to 'Hot' War: Allied Strategic and Military Interests in the Middle East after the Second World War," *Middle Eastern Studies* 43(5), Eylül 2007, s. 725-748.
- Cohen, Michael J., *Strategy and Politics in the Middle East, 1954-1960: Defending the Northern Tier*, Londra, Frank Cass, 2005.
- "Completion and Announcement of IRBM Agreement with Turkey during Khrushchev Visit," 16 Eylül 1959, *Digital National Security Archives*.
- Çandar, Cengiz, "Diplomaside Özeleştiri," *Sabah*, 4 Temmuz 1998.
- Değer, Saadet, The Economic Costs and Benefits of US-Turkish Military Relations, Jane M. O. Sharp (der.), *Europe after an American Withdrawal: Economic and Military Issues*, Oxford, Oxford University Press, 1990 içinde, s. 243-273..
- DePorte, A. W., *Europe between Superpowers: The Enduring Balance*, ikinci basım, New Haven, Yale University Press, 1986.
- Discriminate Deterrence: Report of the Commission on Integrated Long-Term Strategy*, Washington: US Government Printing Office, 1988.
- Duke, Simon, *US Military Forces and Installations in Europe*, Oxford: Oxford University Press, 1989.
- "En Büyük Katkı Türkiye'den" *Milliyet*, 23 Mart 2011.
- Esenyel, Ömer, "Günümüzde Türk Ordusu ve Dünya Orduları Arasındaki Yeri," *Kuruluşundan Günümüze Türk Ordusu, On İkinci Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri I (20-22 Mayıs 2009)*, Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2009 içinde, s. 621-658.
- Evrivades, Eur. L., *US-Turkey Contingency Planning and Soviet Reaction*, Athens: Defense Analyses Institute, 2001, ss. 25-43.

- Frankel, Max, *High Noon in the Cold War: Kennedy, Khrushchev, and the Cuban Missile Crisis*, New York, Ballantine Books, 2005.
- Friedman, Norman, *Fifty Year War: Conflict and Strategy in the Cold War*, Londra, Chatham Publishing, 2000.
- Gaddis, John Lewis. *The Cold War: A New History*, New York, The Penguin Press, 2005.
- Gavin, Francis J., "The Myth of Flexible Response: The United States Strategy in Europe during the 1960s," *International History Review*, Cilt 23, (4), Aralık 2001, ss. 847-875.
- Gerard, Gary C., "Force Component Bases and Resources," *NATO's Sixteen Nations*, Special Issue, 1995, ss. 18-20
- Güldemir, Ufuk, *Çevik Kuvvetin Gölgesinde Türkiye (1980-1984)*, İstanbul, Tekin Yayınevi 1986.
- Günlük-Şenesen, Gülay, *Türkiye'de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Etkileri: 1980-2001*, İstanbul, TESEV, 2002.
- Gürer, Mahmut, "1949'dan 2008'e NATO," *Cumhuriyet*, 11 Nisan 2008.
- Gürkan, İhsan, "Implications of New Military Technologies and Doctrines for the Evolution of National Defense Strategies in Relation to NATO: A Turkish View," *The International Spectator* 22(1), Ocak-Mart 1987, ss. 36-47.
- Güvenç, Serhat, ve Soli Özel, "NATO and Turkey in the post-Cold War World: between Abandonment and Entrapment," *Journal of Southeast European and Black Sea Studies* 12(4), Aralık 2012, s. 533-553.
- Güvenç, Serhat, "ABD Askeri Yardımı ve Türk Ordusunun Dönüşümü, 1947-1960," Evren Balta Paker ve İsmet Akça (der.), *Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010 içinde, s. 255-284.
- Hallams, Ellen ve Benjamin Schreer, "Towards a 'post-American' Alliance? NATO Burden-sharing after Libya," *International Affairs* 88(2), 2012, s. 313-327.
- Irondelle, Bastien ve Frederic Merand, "France's Return to NATO: The Death Knell for ESDP?" *European Security* 19(1), Mart 2010, s. 29-43.
- Kaplan, Lawrence A., *A Community of Interests: NATO and the Military Assistance Program, 1948-1952*, Washington, DC., Office of the Secretary of Defense, Historical Office, 1980,
- Kaymaklı, Hulusi, *Havacılık Tarihinde Türkler*, Cilt 4, Ankara: Hv. K.. Gen. Sek. Tarihçe Şubesi Yayını, [2004]..
- Kışlalı, Mehmet Ali, "Afganistan'da ISAF Komutanlığı," *Radikal*, 4 Nisan 2002.
- "Konya'ya NATO Uçuş Eğitim Üssü," *Milliyet Haftaya Bakış*, (10), 10-21 Aralık 1986, s. 16-18.
- Kuniholm, Bruce R., "Turkey and NATO: Past, Present and Future," *Orbis* 27(2), Yaz 1983, s. 421-445.
- Leffler, Melvyn P., "Strategy, Diplomacy, and the Cold War: the United States, Turkey and NATO, 1945-1952," *The Journal of American History* 71 (4), Mart 1985, s. 807-825.
- Lemke, Bernd, "Crisis Management in Turkey and the Problem of Escalation," *Atlantic Voices* 3(9), Eylül 2013, s. 2-11.
- Makovsky, Alan, "Turkey," R. S. Chase, E. Hill ve P. Kennedy (der.), *The Pivotal States: A New Framework for US Policy in the Developing World*, New York: W. W. Norton & Company, 1999 içinde, s. 88-119.
- Menon, Anand, "European Defence Policy from Lisbon to Libya," *Survival* 53(3), Haziran-Temmuz 2011, s.75-90.
- NARA, NND 816034 RG330/03/20, Report on the Effectiveness of Forces as of 31 December 1953: Turkey.
- NARA NND 853009 RG 330/18/78, 091T.37.220.686 *Turkey 1951*.
- Nash, Philip, *The Other Missiles of October: Eisenhower, Kennedy, and the Jupiters, 1957-1963*, Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1997.
- Norris, Robert S., William Arkin ve William Burr, "Where They were," *Bulletin of the Atomic Scientists*, Kasım/ Aralık 1999, 26-35.
- National Security Council, U.S. Policy toward Turkey, NSC 6015/1, 5 Ekim 1960, *Digital National Security Archive*.
- National Security Council, U.S. Policy on Turkey, NSC 5708, 26 Şubat 1957. *Digital National Security Archive*.
- National Security Council, U.S. Policy on Turkey, NSC 5510/1, 28 Şubat 1955. *Digital National Security Archive*.

- NATO, *The Alliance's New Strategic Concept*, 7-8 Kasım 1991, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_23847.htm.
- NATO, *The Alliance's New Strategic Concept*, 24 Nisan 1999, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm.
- Oğuzlu, Tarık, "Turkey and Europeanization of Foreign Policy," *Political Science Quarterly* 125(4), 2010-2011, s. 657-683.
- Okman, Cengiz, "NATO Stratejileri ve Türkiye Bakımından Sonuçları," *Türkiye'nin Savunması*, Ankara: Dış Politika Enstitüsü, 1987 içinde, s. 83-108.
- Orkunt, Sezai, *Türkiye-ABD Askeri İlişkileri*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1978.
- Response to National Security Study Memorandum #9 "Review of the International Situation as of 20 January 1969" (00323) *Digital National Security Archive*.
- Ripley, Tim, "Deny Flight," *Aircraft Illustrated*, Sayı 8, Ağustos 1993, s. 32-35
- Rasmussen, Anders Fogh, "NATO after Libya: the Atlantic Alliance in Austere Times," *Foreign Affairs* 90(4), 2011, s. 2-6.
- Sarı, Gülten, "Türkiye Afgan Barış Gücü için Para Arıyor," *Zaman*, 14 Aralık 2001.
- Saygın, Ergin, *Türk Ordusuna Balyoz*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2012.
- Schwartz, William A., Charles Derber, et al, *The Nuclear Seduction: Why the Arms Race Doesn't Matter--And What Does*, Berkeley: University of California Press, 1990, s. 37.
- Shapiro, Walter, "No Peacekeepers, then no Peace to Keep," *USA Today*, 1 Mart 2012.
- Sharp, Jane M. O., "Arms Control and Alliance Commitments," *Political Science Quarterly* 100, Kış 1985/1986, s. 649-667.
- Starr, Barbara, "Learning Zone" *Jane's Defence Weekly*, 27 Mayıs 1998, s. 24-26.
- Şen, Faruk, *Ege'nin İki Yakasında Ekonomi*, çev. Ayşe Oya, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1987.
- Tağma, Halil Emin Mustafa, Meltem Müftüler-Baç ve Ezgi Uzun, "The Path to an Entrenching Alliance: Utilitarianism and Historical Institutionalism in Committing to NATO's Missile Defense System," *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 9 (36), Kış 2013, s. 75-100.
- Tassinari, Fabrizio, *Avrupa Komşularından Neden Korkuyor?* Figen Dereli (çev.), İstanbul, İnkılap Kitapevi, 2011.
- Thibault, George E., "The Military Implications for NATO of a US Withdrawal from the Southern Region," Jane M. O. Sharp (der.), *Europe after an American Withdrawal: Economic and Military Issues*, Oxford, Oxford University Press, 1990 içinde, s. 369-399.
- "Tiran'daki Havaalanı Mehmetçiğe Emanet," *Hürriyet*, 25 Nisan 1997.
- Transatlantik Eğilimler: Temel Bulgular 2012*, GMF, 2012, s. 42. http://trends.gmfus.org/files/2012/09/TT2012KFR_Turkish.pdf.
- Tunçkanat, Haydar, *İkili Anlaşmaların İçyüzü*, Üçüncü Basım, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2001.
- Tural, Cemal, *Kara Orduları ve Hedefleri*, Ankara, KKK Basımevi, 1964.
- "Turkey's Contribution to NATO: Modernization of Forces," *The Times*, 7 Nisan 1953.
- "Turkish Brigade in Bosnia Helping Lay the Foundations for Peace," *Turkish Daily News*, 26 Şubat 1996.
- Türk-Yunan Askeri Sorunları ve NATO*, İzmir, Güneydoğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Komutanlığı, 1995.
- "Türkiye için Savaşmayız," *Cumhuriyet*, 23 Ocak 1991.
- "Türkiye'nin Nükleer Silah Korkusu – Güvensizliği," *Milliyet Haftaya Bakış*, Sayı 6, 23-30 Kasım 1986, s. 12.
- US Department of Defense, "The security and defense agenda (future of NATO)", speech by Secretary of Defense Robert Gates, Brussels, 10 June 2011, <http://www.defense.gov/speeches/speech.aspx?speechid=1581>.
- Wörner, Manfred, "Significance of new Strategic Concept," *NATO Review*, Cilt 39, (6), Aralık 1991, s. 7.
- Yetkin, Murat, "Afganistan'a Türk Komutası Önünde Üç Sorun," *Radikal*, 23 Şubat 2002.